

Šimo ŠOKČEVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p. p. 54
HR - 31400 Đakovo
simo.sokcevic@djkbfb.hr

KRAJ DEMOKRACIJE? ISTINA U DOBA „INFOKRACIJE” PREMA BYUNG-CHUL HANU

Sažetak

Članak istražuje suvremene izazove s kojima se demokracija suočava pod utjecajem digitalne tehnologije i promjene paradigmi moći, prema analizama Byung-Chul Hana. Manipulacija javnim mnijenjem putem „psihopolitike” i algoritama prijeti temeljima demokracije. Međutim, snaga demokracije leži u njezinoj ranjivosti i otvorenosti, što je slično kršćanskom konceptu solidarnosti i priznavanja snage u slabosti. Autor predlaže poetičku obnovu politike kroz obrede, narrative i hrabro govorenje istine, čime bi se stvorila integracija digitalnih i humanističkih aspekata te osigurao autentičan demokratski poredak.

Ključne riječi: demokracija, digitalna tehnologija, „psihopolitika”, solidarnost, obnova politike, Byung-Chul Han.

Uvod

Nakon turbulentnih i traumatičnih iskustava totalitarizama u 20. stoljeću, demokracija postaje tema koja se neumoljivo nameće u literaturi i u svim razgovorima o politici.¹ Njezina važnost nije samo u

1 Demokracija počiva na slobodnim izborima, vladavini prava, zaštiti ljudskih prava i aktivnom sudjelovanju građana. U današnje vrijeme javni diskurz je osobito važan jer omogućuje otvorenu i informiranu razmjenu ideja, što je ključno u borbi protiv dezinformacija i polarizacije društva. Bez kvalitetnog javnog diskurza demokracija gubi svoju snagu jer građani ne mogu donositi informirane odluke ni učinkovito sudjelovati u oblikovanju zajednice. Tako je vidljivo kod Habermasa i Rawlsa da je naglasak na komunikaciji, međusobnom razumijevanju i važnosti moralnog (etičkog) odlučivanja kao ključnim elementima demokratskog procesa. Upravo Habermas razvija teoriju diskurzivne demokracije naglašavajući važnost javne sfere i racionalnog diskurza u formiranju legitimnih demokratskih odluka. Usp.: Jürgen HABERMAS, *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen*

formalnim institucijama nego i u dubokom utjecaju koji ima na svakoga tko pokušava artikulirati svoje stajalište u svijetu politike i onome koji

Rechtsstaats (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1992.), 231-290; J. HABERMAS, *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* (Neuwied am Rhein: Hermann Luchterhand Verlag, 1962.). Vrlo dobra knjiga za razumijevanje Habermasove teorije o pravu i demokraciji, nudeći različite perspektive i kritike njegovih ideja, je: Michel ROSENFELD - Andrew ARATO (ur.), *Habermas on Law and Democracy: Critical Exchanges* (Berkeley: University of California Press, 1998.). Također, Rawls istražuje principe političkog liberalizma i međunarodne pravde kroz prizmu deliberativne demokracije naglašavajući važnost pluralizma i tolerancije. John RAWLS, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1996.); J. RAWLS, *The Law of Peoples*, (Cambridge: Harvard University Press, 1999.). Osim toga, često se apostrofira da je temelj demokracije i civilno društvo koje pruža platformu za građansko sudjelovanje, potiče povjerenje i suradnju među ljudima te jača društvene veze koje su ključne za stabilnu i učinkovitu demokraciju. O tome više kod autora: Peter BERKOWITZ, *Virtue and the Making of Modern Liberalism* (Princeton: Princeton University Press, 1999.); Jean L. COHEN - Anthony ARATO, *Civil Society and Political Theory* (Cambridge: MIT Press, 1995.); John EHRENBERG, *Civil Society: The Critical History of an Idea* (New York: New York University Press, 1999.); Francis FUKUYAMA, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press, 1995.); Adam SELIGMAN, *The Idea of Civil Society* (New York: Free Press, 1992.). Uistinu, mnogo je literature koja afirmira demokratske vrijednosti. Izdvojit ćemo još neke naslove koji su bili korisni u ovoj analizi. Tako Barber u svojoj knjizi *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age* zagovara pojam „jake demokracije“ koja se temelji na širokoj participaciji građana u političkom procesu. Barber kritizira liberalnu predstavničku demokraciju kao nedovoljno participativnu i predlaže modele u kojima građani aktivno sudjeluju u odlučivanju o pitanjima koja ih se izravno tiču. On argumentira da samo participativnom politikom društvo može postići pravu demokraciju koja snaži građane i omogućava im da budu aktivni sudionici u kreiranju javnih politika (Benjamin R. BARBER, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age* (Berkeley: University of California Press, 1984.). Korisna je i zbirka eseja *Reconsidering the Democratic Public* koja istražuje pitanje participativne demokracije kroz različite teorijske i praktične perspektive. Urednici su skupili radove koji analiziraju načine kako participativna demokracija može postojati u različitim kontekstima i koje su prednosti i izazovi takva pristupa. Eseji pokrivaju širok spektar tema, uključujući političku participaciju, građanski angažman, i institucionalne angažmane koji podržavaju participativne procese (George E. MARCUS - Russell L. HANSON (ur.), *Reconsidering the Democratic Public* (Pennsylvania State University Press, 1993.). Vrijedna knjiga u tom smislu je i *Participatory Democracy* koja donosi radove različitih autora koji preispituju pojam demokratske javnosti i njezina sudjelovanja u političkom procesu. Autori istražuju dinamiku koja se stvara između građana i institucija, analizirajući kako različiti čimbenici, kao što su mediji, obrazovanje, i politička kultura, utječu na sposobnost građana da sudjeluju u demokraciji. Knjiga se bavi pitanjem kako unaprijediti demokratsku javnost da bi ona bila više angažirana i informirana te da bi njezino sudjelovanje moglo doprinijeti demokraciji (Terrence R. COOK, - Patrick M. MORGAN (ur.), *Participatory Democracy* (New York: Harper & Row, 1971.).

nešto znači ili samo pokušava biti netko u političkom svijetu. No, treba reći i to da pojam „demokracija“ postaje sve više kontroverzan zbog svoje prekomjerne upotrebe i nedostatka jasnog koncepta, što potiče sumnju i nesigurnost među ljudima o njezinoj važnosti i učinkovitosti u današnjem društvu, posebno kada je riječ o predstavničkoj vlasti. Živimo li uistinu danas u demokraciji i je li koncept „vladavine naroda“ uopće prisutan u društvima koja se nazivaju demokratskima? Sve je teže zanemariti pitanja o relevantnosti predstavničke vlasti kada ljudi postaju difuzna masa pojedinaca, čija su mišljenja pod utjecajem sredstava komunikacije, koji dolaze iz različitih centara oligarhijski nastrojenih političkih stranaka ili globalno ukorijenjenih sustava ekonomske moći.²

Moglo bi se reći da postoje dva klasična izazova s kojima se demokracija suočava. To su dominacija elita i tzv. Arrowljev paradoks.³ S njima su usko povezani i neki drugi izazovi, a to su primjerice opadanje građanskoga angažmana u demokratskim procesima, velikim dijelom zbog nepovjerenja u političke sustave i osjećaja građana da nemaju stvarni utjecaj na političke procese.⁴ Jedan od većih izazova je i česta polarizacija društva, odnosno sukobi različitih interesnih skupina jer ne postoji jasna „opća volja“ naroda. No, demokracija je danas i pred izazovom digitalne transformacije i brojnih korporativnih utjecaja na politiku.

Glavni cilj ovog rada je kritički analizirati suvremene izazove s kojima se suočava demokracija, posebno u kontekstu transformacije pa-

2 O tom problemu više: Damir BARBARIĆ, „Na izvoru demokracije“, *ISTI, Iz radionice duha* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2021.), 147-148.

3 Kenneth Arrow tvrdi da nijedan sustav glasovanja ne može istovremeno zadovoljiti sve pravedne kriterije ako ima tri ili više opcija. Drugim riječima, uvijek će postojati kompromisi koji onemogućavaju savršeno pravedno odlučivanje. Više o tome: Šimo ŠOKČEVIĆ, *Etika sposobnosti. "Preklapajući konsenzus" ideja Amartye Sena i kršćanske socijalne etike* (Đakovo: Biblioteka Diacovensia, 2012.), 33.

4 Prema izvješću Eurobarometra iz 2023. godine povjerenje u Europsku uniju kao instituciju oporavilo se nakon pandemije, ali još uvijek postoje značajne razlike među državama članicama. Primjerice, samo oko 40 % ispitanika u Italiji i Grčkoj izjavilo je da vjeruje Europskoj uniji, dok je taj postotak znatno viši u zemljama poput Švedske i Danske (oko 70 %). Usp. <https://op.europa.eu/de/publication-detail/-/publication/12241d9a-836b-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en> (5.11. 2024.). Također, istraživanje OECD - Society at a Glance iz 2023. pokazuje da je povjerenje u nacionalne vlade ispod 50 % u mnogim europskim zemljama. Npr. u Francuskoj i Španjolskoj povjerenje u vladu iznosi samo oko 35 %, što odražava širi trend nepovjerenja u političke sustave. Osim toga, OECD bilježi pad u sudjelovanju građana u mjesnim zajednicama i volonterskim aktivnostima, što može biti posljedica šireg osjećaja bespomoćnosti i nezadovoljstva političkim procesima. Usp.: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2023_3d5c5d31-en.html [5. 11. 2024.].

radigme moći i utjecaja digitalne tehnologije. Nakana je istražiti kako promjene u mehanizmima kontrole i manipulacije informacijama ugrožavaju temelje demokratskog sustava. U tome je i relevantnost rada s obzirom na zabrinjavajuće trendove erozije demokratskih vrijednosti i procesa u suvremenom digitalnom dobu. Pitanje budućnosti demokracije jedno je od ključnih političkih i društvenih pitanja danas, posebno u kontekstu rastućeg utjecaja tehnologije na javni diskurz i procese odlučivanja. U radu će se koristiti interdisciplinarni pristup, kombinirajući uvide iz političke teorije i filozofije. Primjenjuje se kritička analiza relevantne literature, s posebnim naglaskom na radove filozofa Byung-Chul Hana, kao i na empirijske studije o utjecaju digitalnih tehnologija na demokratske procese. Na tom tragu pokušat će se oblikovati konceptualni argumenti i prijedlozi za potencijalnu obnovu demokratskih vrijednosti i institucija u digitalnom dobu.

1. Tradicionalni izazovi pred demokracijom i promjena filozofije moći

U praksi, ali i u literaturi koja ju prati, vidljivo je da suvremena demokracija ima puno ozbiljnih nedostataka. Brojni autori upozoravaju na to da demokracija nerijetko stvara posebnu vladajuću elitu koja je tek navodno ovlaštena služiti interesima naroda.⁵ Tu je vidljiva i uloga velikih korporacija i medija u oblikovanju javnog mnijenja i političkih odluka. Naime, korporativni interesi često nadmašuju interese običnih građana i mediji, umjesto da služe kao neutralni posrednici, postaju alat u rukama elita za manipulaciju javnošću. Osim toga, vidljive su i duboke društvene te ekonomske nejednakosti koje negativno utječu na osnovna načela demokracije. To ukazuje samo na jedno, a to je da stvarna moć u demokraciji nije ravnomjerno raspoređena, nego je kontrolirana od strane male, međusobno povezane elitističke skupine koja donosi ključne odluke bez dovoljno transparentnosti i odgovornosti prema građanima. Neki autori govore i o tzv. „cirkulaciji elita” gdje se želi reći da se sastav pojedinih elita mijenja, ali struktura moći ostaje ista.⁶ Tako nove elite dolaze na vlast,

5 C. Wright Mills govori o elitama koje su vezane uz tri ključna sektora: ekonomiju, vojsku i politiku. One međusobno surađuju i donose odluke koje utječu na cjelokupno društvo, često bez odgovornosti prema javnosti. Ta centralizacija moći suprotstavlja se idealu participativne demokracije gdje bi „svi građani trebali imati jednaku priliku utjecati na odluke koje ih se tiču”. Charles WRIGHT MILLS, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956.), 44.

6 Geatano Mosca tvrdi da u svakom društvu, bez obzira na politički sustav, pa tako i u

ali osnovni principi vladavine i dominacije ostaju nepromijenjeni. Treba imati na umu i to da monopolizacija vlasti u rukama elita često ide ruku pod ruku s korupcijom. No, ono što posebno ugrožava demokraciju, jest razina nepovjerenja građana prema političkim institucijama i vođama. Posljedica manipulacije javnim mnijenjem je polarizacija društva i ograničavanje slobode izričaja. To može rezultirati političkom nestabilnošću, nepovjerenjem u demokratski proces i smanjenjem sudjelovanja građana u političkom životu.⁷

Osim djelovanja tih moćnih elita, drugi značajan problem s kojim se suočava demokracija poznat je u literaturi kao „paradoks glasanja“ ili „Arrowljev paradoks“. Taj paradoks pokazuje da je teško, ako ne i nemoguće, stvoriti sustav glasanja koji savršeno obuhvaća pojedinačne preferencije u jednu grupnu odluku bez stvaranja kontradikcija. Problem je u tome što različiti ljudi imaju različite prioritete i preferencije, i kada se te preferencije pokušaju objediniti, često se javljaju situacije u kojima ne postoji jasna većina ili se odluke mogu činiti neloگیčnima ili nepravednima.⁸ Sve u svemu, taj paradoks jasno pokazuje da demokracija često ne može stvoriti koherentan i stabilan društveni izbor i to ugrožava legitimitet demokratskih institucija i samih odluka koje se donose.⁹

demokraciji, postoji vladajuća manjina (elita) koja kontrolira glavne poluge moći. U tom smislu, on je skeptičan prema ideji da demokracija uopće može ostvariti stvarnu vladavinu naroda jer je stvarna moć koncentrirana u rukama male skupine ljudi. Mosca je tako uvjerenja da su izbori i političke institucije često izmanipulirani od strane elita kako bi one zadržale svoju moć. Gaetano MOSCA, *The Ruling Class* (New York: McGraw-Hill, 1939.), 12.

- 7 To je problematično jer se teoretičari demokracije slažu u zaključku da je aktivno sudjelovanje građana ključno za održavanje i jačanje demokracije. Tako Peter Bachrach kritički analizira teoriju demokratskog elitizma koja tvrdi da je demokracija moguća samo kroz vodstvo elite koja oblikuje i usmjerava političke odluke. Bachrach osporava ideju da su mase politički neinformirane i nesposobne za aktivno sudjelovanje ukazujući da takvo shvaćanje služi interesima elite i ograničava pravu demokraciju. On zagovara participativniju formu demokracije u kojoj bi „širi društveni slojevi imali značajniji utjecaj na procese odlučivanja, što bi omogućilo veću političku odgovornost i jednakost“. Peter BACHRACH, *The Theory of Democratic Elitism: A Critique* (Boston: University of Boston Press, 1967.), 76.
- 8 Npr. može se dogoditi da grupa ljudi preferira opciju A nad opcijom B, opciju B nad opcijom C, ali također preferira opciju C nad opcijom A, što stvara krug bez jasnog izbora. Ta vrsta problema ukazuje na to da većinsko glasovanje može dovesti do rezultata koji ne odražavaju istinsku volju svih članova grupe, što je svakako izazov za demokraciju. Usp.: Kenneth J. ARROW, *Individual Values and Social Choice* (New York: Wiley, 1951.).
- 9 Još jedan od poznatih kritičara demokracije je i Dahl koji osporava klasične teorije

Unatoč povijesnim izazovima s kojima se demokracija suočava, poput dominacije elita i paradoksa glasanja, moderni svijet donosi dodatne složenosti. Digitalna transformacija, uz napredak tehnologije i informacijske alate, ne samo da pojačava te stare probleme nego stvara i nove oblike kontrole i manipulacije. Upravo se ovdje otvara pitanje promjene paradigme moći, koja zahtijeva dublje promišljanje o tome kako suvremeni oblici psihološke kontrole oblikuju politički prostor i autonomiju građana. Ta nova filozofija moći, kako je opisuje Han, otvara bitno pitanje: što ostaje od demokracije kada se mehanizmi kontrole premjeste izvan očiglednih struktura vlasti?

U suvremenom svijetu, u kojem digitalna tehnologija i informacije igraju ključnu ulogu, Han nudi prodornu analizu promjene paradigme moći koja je duboko utjecala na demokratske procese. Hanov koncept prijelaza iz biopolitike u „psihopolitiku“ otkriva kako su mehanizmi kontrole evoluirali te da nove elite manipuliraju informacijama i emocijama građana stvarajući nove izazove demokraciji.¹⁰ Biopolitika, kako ju je formulirao Michel Foucault, fokusira se na načine na koje države reguliraju živote svojih građana putem institucija i politika koje upravljaju tijelima i populacijama. U biopolitičkom režimu vlade su koristile javne zdravstvene kampanje, obrazovne sustave i socijalne politike kako bi optimizirale zdravlje, obrazovanje i produktivnost svojih građana. Kontrola je bila vidljiva i opipljiva; građani su znali gdje se moć nalazi i kako se primjenjuje.¹¹

Međutim, Han tvrdi da je sada čovječanstvo ušlo u novu fazu – „psihopolitiku“, gdje se moć vrši kroz kontrolu uma i emocija. U toj novoj paradigmi digitalne tehnologije i informacijski režimi omogućuju nevidljivu i suptilnu manipulaciju koja dotiče samu srž naše subjektivnosti. U

demokracije koje su često, po njegovu mišljenju, „idealističke“ i ne uzimaju u obzir stvarne političke procese i institucije. Da bi bolje objasnio funkcioniranje demokratskih sustava, on uvodi pojam „poliarhija“. To je sustav upravljanja u kojem je politička moć raspoređena među različitim centrima moći, za razliku od idealističkog pojma demokracije kao vladavine naroda u cjelini. U „poliarhiji“, prema Dahlu, postoji visok stupanj političkog pluralizma i kompetitivnosti jer „poliarhija“ ne uključuje samo političke stranke nego i različite interesne skupine, nevladine organizacije i medije. Naime, dok idealističko shvaćanje demokracije često podrazumijeva inkluzivno i izravno sudjelovanje svih građana u donošenju odluka, „poliarhija“ pokazuje da su stvarni demokratski sustavi puno složeniji i da je sudjelovanje građana često neizravno, putem predstavnika i institucija. Robert A. DAHL, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press, 1956.), 111-117.

10 Byung-Chul HAN, *Psychopolitik. Neoliberalismus und die neuen Machttechniken* (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2014.), 25.

11 Michel FOUCAULT, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-79* (New York: Picador, 2010).

kontekstu demokracije, taj prijelaz ima duboke implikacije. Tradicionalni problemi demokracije, poput djelovanja moćnih elita i paradoksa glasanja, nisu nestali; oni su sada preoblikovani i pojačani kroz leću „psihopolitike“. Dok biopolitika manipulira tijelima, „psihopolitika“ manipulira umovima stvarajući iluziju slobode dok zapravo ograničava stvarnu sposobnost kritičkog mišljenja i samostalnog odlučivanja. U takvu kontekstu, demokracija gubi svoju bit kao prostor za autonomno i informirano odlučivanje građana.¹²

U psihopolitičkom režimu nove elite nisu samo političari ili korporativni lideri već i tehnološki moguli i dizajneri algoritama. Njihova kontrola nad podacima i algoritmima omogućava im da oblikuju političke narative i utječu na izbore, često izvan dosega tradicionalnih mehanizama odgovornosti. Han upozorava na „infokraciju“ gdje prekomjerna količina informacija i digitalni kapitalizam ugrožavaju same demokratske procese zbog kaotičnog nagomilavanja informacija bez reda i perspektive. Prema Hanu, čovjek danas živi u tzv. „informacijskom režimu“ ili „informacijskom kapitalizmu“ kod kojega, za razliku od „disciplinskog režima“ ili „industrijskog kapitalizma“, subjekt više nije poučljiva, poslušna osoba, nego se predstavlja kao slobodan, autentičan i kreativan, sebe proizvodi i sebe predstavlja.¹³ Unutar „disciplinskog režima“ imamo poučljiva tijela koja su proizvodni strojevi, oni baštine energiju i predstavljaju radnu snagu. Kod „disciplinskog režima“ naglasak je na nadzoru i kaznama, dok se kod „informacijskog“ stavlja naglasak na motivaciju, samooptimizaciju, komunikaciju, zajednicu i slobodu. No, i kod tog režima vrši se nadzor, i to preko podataka (koje subjekti obično dobrovoljno daju).

12 Byung-Chul HAN, *Psychopolitik. Neoliberalismus und die neuen Machttechniken*, 25.

13 Han opisuje suvremeno društvo kao „digitalni zatvor“ gdje ljudi nisu izolirani, nego međusobno povezani putem tehnologije. Ta povezanost stvara iluziju slobode, ali zapravo vodi do podložnosti. Ljudi postaju „transparentni“ jer dijele mnogo osobnih informacija, ali stvarna dominacija i kontrola ostaju skrivene. U svojim analizama on pokazuje da digitalne tehnologije i kapitalizam komodificiraju život i stvaraju društvo postignuća koje vodi do iscrpljenosti i depresije. Drugim riječima, dok se on fokusira na utjecaj digitalnih medija na demokraciju, također priznaje njegove šire posljedice. Utjecaj kasnog kapitalizma proteže se izvan politike na našu okolinu i mentalno zdravlje. Uništenje uzrokovano potrošnjom, degradacijom okoliša i preopterećenjem informacijama je neosporno. Naš planet pati, a um se bori s neprestanim priljevom podataka. Han naglašava da i ekološka kriza i erozija demokratskih vrijednosti proizlaze iz istog ideološkog obrasca. Kasni kapitalizam daje prioritet kratkoročnim dobitcima nad dugoročnom održivošću bilo u politici, bilo okolišu. Upravo izazov leži u prepoznavanju te sveprisutne ideologije i pronalaženju načina za suprotstavljanje njezinim štetnim učincima. Byung-Chul HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie* (Berlin: Matthes & Seitz, 2021.), 22-23.

2. „Infokracija“ ili kraj demokracije kakvu poznajemo?

„Infokraciju“, o kojoj govori Han, bitno karakterizira „digitalna racionalnost“. Ta nova racionalnost, koja se temelji na algoritmima, podacima i digitalnim tehnologijama, ima duboke i često vrlo destruktivne posljedice na demokratske procese.¹⁴ Jedna od najvažnijih karakteristika „digitalne racionalnosti“ su algoritamske „crne kutije“. Algoritmi, koji upravljaju informacijama na digitalnim platformama, često su neprozirni i nedostupni javnom razumijevanju. Oni odlučuju koje će informacije biti prikazane korisnicima oblikujući njihove percepcije i odluke na načine koji su često nevidljivi. To omogućava elitama da manipuliraju informacijama i kontroliraju javno mnijenje bez ikakve odgovornosti. Algoritmi također obrađuju velike količine podataka i donose odluke bez ljudske intervencije. Algoritmi društvenih mreža često favoriziraju sadržaje koji

14 Han navodi da tzv. influenceri igraju ključnu ulogu u promjeni paradigme moći, posebno u digitalnom dobu. Oni su pounutrašnjili neoliberalnu tehnologiju moći jer imaju sposobnost oblikovanja mišljenja i ponašanja svojih pratitelja putem društvenih mreža. Tradicionalni izvori moći, kao što su mediji i političari, sada dijele prostor s influencerima koji mogu mobilizirati javnost na način da koriste digitalne platforme za stvaranje globalne publike, što im omogućuje širenje poruka brže i šire nego ikad prije. Kroz partnerstva i sponzorstva influenceri imaju značajan ekonomski utjecaj potičući prodaju i brendiranje. Ponavljanje koje influenceri koriste kao dramski alat ne dosađuje. To je tehnika kojom se ista poruka ili ideja ponavlja da bi se pojačao njezin utjecaj na publiku. Ta tehnika može pomoći u usmjeravanju pozornosti na ključne točke, stvaranju emocionalne veze s pratiteljima i povećanju šanse da se poruka zapamti. Ponavljanje može biti verbalno, vizualno ili kroz konzistentno ponašanje koje potiče prepoznatljivost i jača osobni brend influencera. Upravo i to cijelom procesu daje liturgijski karakter. Kao što su liturgijski obredi često ponavljajući i prate određeni red, tako i influenceri koriste ponavljanje u svojim objavama i interakcijama kako bi stvorili prepoznatljiv obrazac koji privlači i zadržava pažnju pratitelja. Liturgija stvara osjećaj zajedništva među vjernicima, a slično tome influenceri kroz ponavljanje određenih poruka ili slogana mogu stvoriti osjećaj pripadnosti i zajedništva među svojim pratiteljima. U tom kontekstu, influenceri potrošačke proizvode uzdižu do statusa sakralnih predmeta predstavljajući ih kao bitna sredstva samospoznaje. Svaka kupnja postaje korak prema postizanju idealnog sebe, kako je definirano stilom života influencera. Influenceri potrošačke proizvode uzdižu do statusa sakralnih predmeta, što znači da ih promoviraju na način koji im daje posebnu važnost ili vrijednost, gotovo kao da su sveti ili duhovni. Ti se proizvodi prikazuju kao ključni za razumijevanje i izražavanje vlastitog identiteta sugerirajući da posjedovanje ili korištenje tih proizvoda može doprinijeti dubljem samorazumijevanju i osobnom razvoju. Izrađena iluzija, fasada koja prikriva nove oblike digitalne dominacije i manipulacije koji oblikuju ljudske živote iza kulisa. Usp.: B.-C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 11-13.

su slični onima koje su korisnici već vidjeli stvarajući tzv. „filter mjehurić“ učinke i „eho komore“.

Ta homogenizacija informacija i mišljenja smanjuje raznolikost i pluralizam, koji su važni za demokraciju. Han ističe da takvo okružje potiče konformizam i pasivizam, jer korisnici rijetko susreću suprotna mišljenja ili izazove svojim stavovima. Algoritmi su mozak tzv. „botova“, a to su automatski programi koji igraju značajnu ulogu u širenju informacija i manipulaciji javnim mišljenjem. „Botovi“ mogu masovno distribuirati sadržaj i pojačati određene narative. Tako „botovi“ šire danas popularne „memove“ koji onda utječu na naše stavove, ponašanja, društvene norme, često bez svjesnog pristanka.¹⁵ Prema Hanu, današnji čovjek je utopljen u digitalno nesvjesno.¹⁶ Han koristi tu sintagmu da bi opisao kako digitalne slike i informacije djeluju na podsvjesnoj razini. Neprekidnim tijekom slika, videozapisa i postova na društvenim mrežama, ljudi su podvrgnuti stalnoj stimulaciji koja oblikuje njihove emocije i reakcije bez svjesnog promišljanja. Ta vrsta manipulacije emocijama utječe na kritičko mišljenje i autonomno odlučivanje.¹⁷

15 Npr. tijekom izbora algoritmi mogu utjecati na to koje političke poruke ili vijesti korisnici vide, potencijalno oblikujući njihova mišljenja i glasanje. Političke stranke često koriste algoritme za tzv. „microtargeting“ ili „mikrociljanje“, što im omogućuje da precizno dolaze do birača s prilagođenim porukama. Ti procesi su skriveni od javnosti, što otvara pitanja o odgovornosti i etici takve prakse. Primjera za to „mikrociljanje“ je mnogo. Poznati su izvještaji o ulozi tvrtke Cambridge Analytica u američkim predsjedničkim izborima 2016., gdje su prikupljeni podatci o korisnicima korišteni za precizno ciljanje birača <https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html> (2024-11-12). Ista tvrtka je bila angažirana i kod referenduma o Brexitu i na isti način je koristila brojne podatke građana za „mikrociljanje“ bez pristanka korisnika (<https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexiteer-robbery-hijacked-democracy> (2024-11-12)).

16 Primjeri za „filter mjehurić“ su personalizirane vijesti koje nastaju na temelju klikova i interesa koje korisnici pokazuju na internetu. Tako osoba završi u „filter mjehuru“. Npr. ako se često čitaju članci s određenog političkog spektra, algoritmi će nastaviti prikazivati slične sadržaje, smanjujući čovjekovu izloženost različitim stavovima. Slično se događa i kod „online“ kupovine i kod društvenih mreža, u smislu da će korisnici češće vidjeti postove na temelju već postojećih uvjerenja. Slična je stvar i kod „eho komora“ koje se manifestiraju npr. pri sudjelovanju u tematski usmjerenim „online“ grupama ili forumima gdje se stvara takva komora u kojoj svi sudionici dijele slična mišljenja, a suprotna se mišljenja rijetko iznose ili se obeshrabruju.

17 Inače, taj pojam pojmovno je proširenje sintagme „optičko nesvjesno“ i koristi se za opisivanje sposobnosti fotografije i filma da otkriju aspekte stvarnosti koji su nevidljivi ljudskom oku. Sintagmu je popularizirao Walter Benjamin u svojem eseju „Umjetničko djelo u doba mehaničke reprodukcije“, gdje je opisao kako kamera može zabilježiti detalje koje inače ne bismo primijetili. On je time htio pokazati da

Sve se to protivi temporalnoj stabilnosti jer brzina digitalnih informacija stvara kulturu trenutka gdje su vijesti i ideje stalno u pokretu i brzo zaboravljene. Ta nestabilnost onemogućava dugoročno promišljanje i planiranje, koji su nužni za održive demokratske procese. Hanova analiza u cjelini pokazuje da se digitalna racionalnost oslanja na instrumentalnu racionalnost gdje je fokus na postizanju specifičnih ciljeva putem tehnologije, često zanemarujući etičke ili moralne implikacije. Ta racionalnost mjeri se brzinom obrade podataka i sposobnošću utjecaja na percepcije, umjesto na traženje istine i podržavanje demokratskih principa. To može dovesti do problema kao što su manipulacija informacijama, gubitak privatnosti i dovesti do erozije demokratskih procesa. Moglo bi se reći da „digitalna racionalnost” teži učinkovitosti i optimizaciji, ali često to čini na račun istine i etike fokusirajući se na tehničku i operativnu učinkovitost.

Ta „digitalna racionalnost” zapravo ne teži istini u punom smislu te riječi. Naprotiv, Han ukazuje na to da ona u korist puke akumulacije i manipulacije podataka „potiskuje narative”, simboličku percepciju i druge načine dolaženja do cjelovitog razumijevanja. Umjesto da bude usmjerena na otkrivanje istine, ona postaje sebi svrhom – samoreprodukcija i učinkovitost podatkovnih sustava postaju važniji od njihove sadržajne valjanosti i povezanosti s ljudskim iskustvom. Ona postaje zadržana u sebi, u samoreferencijalne procese, gubeći vezu s autentičnim ljudskim iskustvom i traganjem za istinom.¹⁸

Prema Hanu, mi danas živimo u vremenu „novog nihilizma” i on je usko povezan upravo s dominacijom informacija, podataka i digitalnih tehnologija koje dovode do gubitka smisla i vrijednosti. Dok Nietzscheov nihilizam odbacuje objektivnu istinu u korist perspektivizma, novi nihilizam dovodi do gubitka razlikovanja između istine i laži, činjenica i fikcije. Taj novi nihilizam koji proizlazi iz „infokracije” i dominacije digitalne tehnologije ima značajne implikacije za javni diskurz u demokraciji. Han tvrdi da se u „infokraciji” gubi sposobnost stvarnog slušanja i uzajamnog razumijevanja. Umjesto toga, prevladava serijska percepcija koja samo registrira informacije bez dubinske pozornosti i komunikacije. Nestaje osjećaj drugosti i poštovanja drugog kao autonomnog subjekta.¹⁹

tehnologija mijenja čovjekovu percepciju i iskustvo svijeta. Usp.: Walter BENJAMIN, „L'œuvre d'art à l'époque de sa reproduction mécanisée”, *Recherches Philosophiques* 5 (1936.), 29-56.

18 B.- C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 50.

19 B.- C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 45.

Han u „infokraciji“ vidi ozbiljnu prijetnju demokraciji jer se ruše ključni preduvjeti za zdrav javni diskurz - slušanje, poštovanje drugosti, zajedničke referencije i sposobnost argumentacije. To predstavlja kraj demokratskog etosa jer bez prisutnosti drugoga, čovjekovo mišljenje nije diskurzivno ili reprezentativno, već samozaokupljeno, doktrinarno. Inače, Han povezuje krizu javnog diskurza i demokracije u kontekstu „infokracije“ s pojavom „dataizma“ koji potiče pasivnu konzumaciju informacija, standardizaciju mišljenja i gubitak autonomne subjektivnosti.²⁰ Stoga Han u „dataizmu“ vidi ključnu komponentu novog nihilizma koji ugrožava sposobnost građana da se angažiraju u smislenom javnom diskurzu, što predstavlja ozbiljnu prijetnju demokraciji. Prema Hanu „dataizam“ je zapravo novi oblik totalitarizma bez ideologije. „Big data“ pružaju sveobuhvatan pogled na složenost društva i kod dataista postoji uvjerenje da bi sveobuhvatna perspektiva temeljena na podacima mogla dovesti do boljeg razumijevanja i upravljanja društvom. Prema Hanu, „dataizam“ u svojoj srži potkopava ulogu pojedinca i dovodi do gubitka demokratskog diskurza i osobne slobode.²¹

No, najave iz dataističke perspektive pomalo su apokaliptične. Naime, prema dataistima, demokracija zasnovana na strankama uskoro više neće postojati. U tom kontekstu, Han predviđa da će politika biti zamijenjena upravljanjem temeljenim na podacima, s odlukama donese-

20 „Dataizam“ je pojam koji opisuje ideologiju ili filozofiju koja podatke i algoritamske procese stavlja u središte razumijevanja i organiziranja ljudskog života. On sugerira da se univerzum može promatrati kao tijek podataka, gdje je vrijednost bilo kojeg fenomena ili entiteta određena njegovim doprinosom obradi podataka. Han nije jedini autor koji se bavio tim pojmom. Pojam je posebno popularizirao Yuval Noah Harari u svojoj knjizi *Homo Deus: Kratka povijest sutrašnjice*. Harari tvrdi da dataizam nadilazi tradicionalne ideologije i religije nudeći novi okvir za razumijevanje svijeta kroz prizmu informacija i njihova protoka. Tako on kaže: „U dvadeset prvom stoljeću, dataizam se sprema postati najvažnija ideologija, s uvjerenjem da je svemir protok podataka, da su organizmi samo algoritmi, i da je Google primjer vrhovnog proročišta.“ (Yuval Noah HARRARI, *Homo Deus: Kratka povijest sutrašnjice* (Zagreb: Fokus komunikacije, 2015.), 428.). Osim Hararijeva rada, koncept „dataizma“ istražuje i José van Dijck u kontekstu umreženih komunikacija i velikih podataka ističući kako se znanstvena paradigma pretvara u ideologiju (José VAN DIJCK, „Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology“, *Surveillance&Society* 12,2 (2014.), 197-208. Zatim Viktor Mayer-Schönberger i Kenneth Cukier u svojoj knjizi *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* također se dotiču ideologije iza velikih podataka naglašavajući transformativni potencijal „dataizma“ (Viktor MAYER-SCHÖNBERGER - Kenneth CUKIER, *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt 2013.), 78-102.

21 B.- C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 13-14.

nima na temelju „big data” i umjetne inteligencije. Bit će još nekog političkog diskurza, ali bit će od sekundarne važnosti. Više podataka i inteligentniji algoritmi, a ne više rasprava i komunikacije, omogućit će nam optimizaciju društvenog sustava, čak i postizanje sreće za sve.²²

3. Prema politici kao ontološkom utemeljenju zajedničkog postojanja

Pogled u budućnost otkriva nekoliko mogućih scenarija. Prvo, čovječanstvo može prihvatiti „infokraciju” i tehnokratsko upravljanje, tj. umjesto otpora mogla bi se prihvatiti dominacija „digitalne racionalnosti” i „dataizma” te prepustiti donošenje odluka tehnokratskim elitama i algoritmima. To bi značilo odustajanje od ideala demokracije kao „vladavine naroda” u korist učinkovitog, ali zapravo depolitiziranog upravljanja. Drugo, umjesto suvremene integracije humanističkih elemenata, moglo bi se pokušati jednostavno vratiti na tradicionalne oblike demokracije, institucija i vrijednosti. To bi moglo uključivati jačanje uloge parlamenta, političkih stranaka, medija i civilnog društva kakvi su funkcionirali u prošlosti. Treće, moglo bi se ići prema radikalnoj transformaciji političkog sustava. Znači, umjesto pokušaja rehabilitacije i prilagodbe demokracije, moglo bi se zagovarati njezinu temeljitu transformaciju u neki novi, alternativni politički model. Četvrto, suočeni s krizom demokracije, pojedinci i zajednice mogu se odlučiti na povlačenje iz javne sfere i fokusiranje na privatni život, izbjegavajući aktivno građanstvo. To bi značilo prepuštanje javne sfere tehnokratskim elitama i digitalnim silama, uz fokus na osobnu sreću i dobrobit.

Svaka od tih alternativa ima svoje prednosti, ali i nedostatke. Od četiri navedena ishoda, čovječanstvo je blizu prvom navedenom, a on bi mogao ići prema stvaranju pojave koju možemo nazvati „digitalna zavjesa” gdje na Harrarijevu tragu možemo povući analogiju sa „željeznom zavjesom” koja je tijekom hladnog rata dijelila svijet na komunistički Istok i demokratski Zapad. Ključna razlika je što ova podjela ne bi nužno pratila geografske ili ideološke granice, već bi mogla presijecati i same države i društva. Ta „digitalna zavjesa” bi tako mogla postati nova linija podjele, ne više između komunizma i demokracije, nego između ljudi i njihovih algoritmičkih „gospodara”. To bi moglo imati dalekosežne posljedice na politiku, ekonomiju, kulturu i svakodnevni život ljudi, a istovremeno bi se mogla umanjiti sposobnost ljudi da utječu na svoje životne izbore.²³

22 B.- C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 38-40.

23 Yuval Noah HARRARI, *21. stoljeće* (Zagreb: Fokus komunikacije, 2018.), 303.

Nasuprot tome, čini se da je rehabilitacija humanističkih elemenata, uz njihovu integraciju sa suvremenim digitalnim alatima, trenutno najbolja, a možda i jedina alternativa koja može ponuditi konstruktivnu obnovu demokracije. Naime, ako zamislimo demokraciju kao složeno tkivo odnosa između građana, institucija i procesa odlučivanja, onda se to tkivo mora na neki način integrirati s digitalnim elementima suvremenog društva. Umjesto da digitalizacija demokracije bude samo površna, tehnička nadogradnja, to digitalno-humano tkanje podrazumijevalo bi dublje prožimanje digitalnog i bitno humanističkih aspekata demokratskog uređenja. To bi moglo značiti, primjerice: digitalne alate i infrastrukturu koji su duboko ugrađeni u participativne procese, promišljanje i donošenje odluka, a ne samo u tehničku administraciju. Zatim, digitalne platforme i algoritme koji su oblikovani u skladu s demokratskim vrijednostima poput jednakosti, pluralizma i odgovornosti, a ne prema logici tržišta i profita. Potrebno je i jačanje kontrole i odgovornosti nad digitalnim alatima i infrastrukturom, umjesto da se to prepušta privatnim korporacijama ili tehnokratskim elitama. Ukratko, to digitalno-humano tkanje demokracije značilo bi organsko prožimanje tehnološkog i humanističkog, pri čemu digitalno ne dominira nad ljudskim. Time bi demokracija mogla ostati vjerna svojim temeljnim principima, istovremeno iskorištavajući prednosti digitalne transformacije na autentičan, a ne dehumaniziran način.

To se može postići prije svega tako da se politiku manje doživljava kao sredstvo, a više kao bitak.²⁴ Politiku često promatramo kao tehniku vladanja ili sredstvo za postizanje određenih društvenih ciljeva. U ovoj instrumentalnoj viziji politike, ona postaje podložna utilitarističkim i pragmatičnim kriterijima učinkovitosti, često ograničena interesima moći i dominacije. No, pojam bitka nudi dublju dimenziju razumijevanja politike kao mjesta na kojem se otkriva ljudska egzistencija, gdje ljudi se suodnose jedni s drugima u zajedničkom prostoru javnog života. Povratak na koncept politike kao bitka otvara prostor za dublje promišljanje o neposrednosti politike, slično kao u grčkoj demokraciji, gdje politička participacija nije bila samo alat za postizanje određenih ciljeva nego izraz punine života unutar zajednice. Ono što čovječanstvo danas odvaja od te grčke neposrednosti politike, više govori o našem modernom otuđenju od politike nego o manjkavosti grčke političke filozofije.²⁵

Suvremena literatura koja govori o demokraciji čak nudi i neke načine kako to ostvariti. Tako povratak na koncept politike kao bitka uključuje

24 Sličnu, iako u drugom kontekstu razrađenu koncepciju nalazimo ovdje: Damir BARBARIĆ, „Na izvoru demokracije“, 181.

25 Usp.: Damir BARBARIĆ, „Na izvoru demokracije“, 182.

obrazovanje za demokratsko građanstvo, promicanje participativne demokracije, jačanje zajedničkog identiteta i solidarnosti, obnovu javnih prostora za raspravu i revalorizaciju političkog angažmana.²⁶ I to je dobro i treba ići za tim jer to pokazuje da je kriza demokracije u stvari kriza političkih institucija i procedure. Međutim, kriza demokracije nije samo kriza političkih institucija ili procedure već i kriza smisla i zajedničkog identiteta. Zato je važno omogućiti prevladavanje otuđenja građana od politike i povratak na politiku kao bitno mjesto ljudske egzistencije.

Kako se vratiti politici kao bitku? Nečim što bi se moglo nazvati „poetička” obnova politike u tom smislu da politika ne znači jednostavno tehničko proizvođenje, nego oblikovanje i otkrivanje smisla.²⁷ Poetička obnova politike uključivala bi vraćanje metafore u središte političkog djelovanja i razumijevanja. Zanimarivanje metaforičke dimenzije, znači zanemarivanje mogućnosti da politika bude više od jednostavnog upravljanja resursima i moći – da bude prostor stvaranja zajedničkog značenja i identiteta. Danas je metaforičko mišljenje ugroženo jer suvremeni svijet favorizira brzo, direktno, kvantificirano i praktično razumijevanje stvarnosti, dok je metafora alat koji zahtijeva slojevito razmišljanje i dublju refleksiju. To bi uključivalo i rehabilitaciju obreda. Rehabilitacija obrednih praksi lijek je za gubitak smisla i zajedništva u suvremenom društvu koje je snažno pod utjecajem digitalne transformacije i tehnološkog napretka. Naime, obred ima tu moć da čovjeka „depsihologizira” i „deinternalizira” vraćajući ga u zajednicu i razvija u njemu osjetljivost za Drugoga.²⁸

Rehabilitacija naracije i narativa također je potrebna zdravoj demokraciji jer narativi mogu vratiti osjećaj kontinuiteta, smisla i osobnog

26 Tako Hannah Arendt naglašava važnost aktivnog sudjelovanja u javnoj sferi kao bitnog aspekta ljudskog postojanja zagovarajući obnovu javnih prostora gdje pojedinci mogu sudjelovati u diskurzu. Usp.: Hannah ARENDT, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1958.). Paulo Freire ističe ulogu obrazovanja u poticanju kritičke svijesti i osnaživanju građana za aktivno sudjelovanje u demokraciji, čime se revalorizira politički angažman. Usp.: Paolo FREIRE, *Pedagogy of the Oppressed* (New York: Continuum, 1970.). Zatim, Cornelius Castoriadis raspravlja o stvaranju društvenih institucija kroz kolektivnu autonomiju naglašavajući nužnost participativne demokracije i aktivnog građanskog angažmana kao načina bivstvovanja. Usp.: Cronelius CASTORIADIS, *The Imaginary Institution of Society* (Cambridge: Polity Press, 1987.). Charles Taylor istražuje politiku „prepoznavanja” ističući da je jačanje zajedničkog identiteta i solidarnosti ključno za zdravo demokratsko društvo. Usp.: Charles TAYLOR, *Multiculturalism and The Politics of Recognition* (Princeton: Princeton University Press, 1992.). Te perspektive zajedno sugeriraju da je kriza demokracije u stvari kriza političkih institucija i procedura te da je revitalizacija politike kao bitka ključna za prevladavanje trenutnih izazova.

27 Usp.: Damir BARBARIĆ, „Na izvoru demokracije”, 182.

28 B.- C. HAN, *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie*, 38-40.

identiteta koji je ugrožen u suvremenom informacijskom bombardiranju. Paradoksalno je to da mi danas imamo inflaciju narativa, koja pokazuje krizu narativa. U srcu sve buke pripovijedanja (tzv. „storytellinga“²⁹) nalazi se narativni vakuum koji se izražava u nedostatku smisla i orijentacije. U suvremenom dobu mediji, marketing i društvene mreže stalno proizvode nove priče i narative. Ta „inflacija“ može dovesti do zasićenja gdje ljudima postaje teško razlikovati značajne priče od površnih ili manipulativnih. Usprkos obilju priča, ljudi mogu osjećati da nema stvarnih, sveobuhvatnih narativa koji im pomažu razumjeti svoj identitet i mjesto u društvu.

Rehabilitacija metaforičkog poimanja stvarnosti, obreda i narativa te hrabrog govorenja istine ključna je za uspostavu onoga što bi se moglo nazvati čvorišta istine – mjesta na kojima će informacije biti dostupne, provjerljive i objektivne, bez ideoloških i političkih pristranosti. Metafore i simboli omogućuju zajednicama da formiraju dublje razumijevanje stvarnosti, obredi vraćaju pojedince zajednici i omogućuju osjetljivost prema drugima, dok narativi pružaju kontinuitet smisla i identiteta. Hrabro govorenje istine, u ovom kontekstu, predstavlja nužnost suočavanja s teškim činjenicama i izazovima bez manipulacija osiguravajući da se unutar tih čvorišta istina prepoznaje i poštuje kao temelj demokratskog diskurza.

To je važna zadaća za filozofiju i filozofe kao arhitekta tih čvorišta istine. Ukratko, filozofi u suvremenom svijetu moraju preuzeti ulogu kritičara, etičara i proročkih glasova koji brane temeljne humanističke vrijednosti pred prijetnjama dehumanizacije i totalitarizma. Samo na taj način filozofija može dati snažan doprinos očuvanju i unapređenju demokracije u digitalnom dobu. Rehabilitacija narativa i hrabrog govorenja istine upućuju na to da se demokracija mora vratiti onome što je njoj svojstveno i što ju čini posebnom i politički relevantnom, a to je nestabilnost, nepredvidljivost, pa i nesigurnost. Upravo ta ranjivost demokracije, njezina nesvodivost na stabilne institucionalne oblike, ono je što čini njezinu snagu.³⁰ Ta hrabrost za nesigurnost ključna je da bi se unutar demokracije

29 Kroz marketing (mnoge reklame ne fokusiraju se na osobne priče, nego na funkcionalnost proizvoda), politički diskurz, društvene mreže, filmove i serije.

30 Tako Jacques Rancière tvrdi da je demokracija stalni proces osporavanja i preoblikovanja društvenih odnosa. Nesvodivost demokracije na stabilne institucionalne oblike omogućuje prostor za političku akciju i emancipaciju, što je ključ njezine vitalnosti. Usp.: Jacques RANCIÈRE, *Disagreement: Politics and Philosophy* (Paris: Galilée, 1995.). Chantal Mouffe u svojim radovima ističe da je demokracija po prirodi konfliktna i da njezina ranjivost proizlazi iz neprestane borbe različitih političkih ideja. Ona argumentira da upravo kroz tu ranjivost demokracija ostaje dinamična i otvorena za

politički djelovalo i definiralo ono zajedničko. Njezina nestabilnost i nepredvidljivost tako su uvjet mogućnosti za politiku. Moglo bi se reći da snaga demokracije leži u njezinoj nesigurnosti, ranjivosti i otvorenosti, baš kao i snaga kršćanske vjere.

Zaključak

Ovaj rad pokazao je da demokracija, suočena s izazovima suvremenoga doba, osobito onima koje donose digitalne tehnologije i promjene paradigmi moći, riskira gubitak svoje biti kao prostora za autonomno i istinito političko djelovanje. Današnji digitalni režimi moći, kako ih opisuje Byung-Chul Han, zamjenjuju biopolitiku „psihopolitičkim” oblicima kontrole gdje se umjesto nadzora nad tijelima manipulira umovima i emocijama. U takvu kontekstu, demokracija, sa svojim osnovnim principima pluralizma, otvorenosti i participacije, često postaje svedena na simulaciju političkog diskurza. Međutim, snaga demokracije nije u njezinoj statičnoj stabilnosti, nego u dinamičnoj ranjivosti i spremnosti da se suoči s nesigurnostima. Ta otvorenost, koja uključuje stalno preispitivanje, konflikt i različite glasove, čini demokraciju sličnom kršćanskoj viziji zajedništva. Kršćanstvo ističe snagu u slabosti, solidarnost i hrabrost istinoljubivog suočavanja s izazovima. Kao što kršćanska zajednica crpi snagu iz svoje otvorenosti prema ranjivosti i međusobnoj podršci, tako i demokracija može pronaći novu relevantnost kroz poetičku obnovu politike koja uključuje obrede, narative i hrabro govorenje istine.

U tom smislu, obnova demokracije nije samo tehničko ili proceduralno pitanje, nego zahtijeva dublje promišljanje o politici kao o bitku gdje se ljudska egzistencija ostvaruje kroz sudjelovanje i dijalog. Kao što kršćanstvo prepoznaje zajedništvo kao temelj duhovnog života, demokracija može obnoviti svoje temelje priznavanjem zajedničkog identiteta i solidarnosti kao ključeva za opstanak i napredak. Poetička obnova politike nije samo put prema jačanju demokratskog tkiva nego i doprinos širem kršćanskom zadatku – stvaranju prostora u kojem istinoljubivost, zajedništvo i hrabrost postaju nositelji društvenog su(života).

promjene. Usp.: Chantal MOUFFE, *Agonistics: Thinking the World Politically* (London: Verso, 2013.).

THE END OF DEMOCRACY? TRUTH IN THE AGE OF “INFOCRACY” ACCORDING TO BYUNG-CHUL HAN

Summary

The paper explores contemporary challenges faced by democracy due to digital technology and shifts in power paradigms, drawing on Byung-Chul Han's analyses. The manipulation of public opinion through “psychopolitics” and algorithms threatens core democratic values. However, democracy's strength lies in its vulnerability and openness, like the Christian concepts of solidarity and finding strength in weakness. The author suggests a poetic renewal of politics through rituals, narratives, and courageous truth-telling aiming to integrate digital and humanistic elements and foster an authentic democratic framework.

Keywords: democracy, digital technology, “psychopolitics”, solidarity, political renewal, Byung-Chul Han.